

ЄВГЕН КОНОВАЛЕЦЬ НА ЧОЛІ УВО–ОУН

© Гаврилів І.О., 2004

Показано постать активного учасника Української революції 1917–1921 рр., полковника армії УНР, керівника націоналістичного руху Євгена Коновальця на тлі епохи визвольної боротьби за незалежну Українську державу. Розкрита позиція голови УВО–ОУН та його бачення вирішення української справи у міжвоєнний період.

The political figure of J.Konovalets, an active participant of the Ukrainian revolution of 1917-1921 a colonel of UNR army, the leader of nationalist movement against the background of liberation struggle for Ukrainian independent state has been shown. The position of UVO-OUN leader and his vision of Ukrainian perspective in the inter-war period has been revealed.

Останнім часом вітчизняні історики основну свою увагу приділяють національно-визвольній боротьбі українського народу за здобуття незалежної держави. Особливо ретельно вивчаються події ХХ століття, зокрема періоду Української революції 1917–1921 рр. і наступних десятиліть. Зосереджуючись на об'єктивному викладі історичних подій не завжди в них простежують роль особи. У фундаментальних наукових дослідженнях здебільшого акцентується на суб'єкті історії – політичних організаціях, військових формуваннях, офіційних урядових структурах, групах однодумців тощо. Але поза тим не видно вкладу окремих особистостей, без яких історія народу і країни є немислима.

Одним з творців епохи визвольних змагань українців першої половини минулого століття можна вважати Євгена Коновальця /14.06.1891–23.05.1938/. Його постать вкарбувалася в історичній пам'яті нашого народу як приклад непримиренного борця за українську державність. Героїчний військовик – полковник армії Української Народної Республіки, талановитий політик – організатор і керівник націоналістичного руху, герой, який загинув в боротьбі за волю Батьківщини.

Про Є. Коновальця написано немало; в основному це описи його біографії, життєвий шлях у споминах сучасників – товаришів по зброї та політичній діяльності. Показовими в цьому плані є діаспорні видання: “Євген

Коновалець та його доба”. – Мюнхен, 1974; „Життя і смерть полковника Коновальця”. – Львів, 1993; численні статті у “Визвольному Шляху”, “Шляху Перемоги” та інших націоналістичних виданнях. Спроби аналізу його діяльності бачимо в працях П. Мірчука “Євген Коновалець – лідер українського визвольного руху”. – Львів, 1990, репринтне відтворення видання 1958 р.; Ю. Бойка “Євген Коновалець і Осередньо-Східні землі”. – На чужині, 1947 та ін. Останнім часом появилася низка публікацій, серед яких слід виділити науково-популярні видання Я. Сватка “Євген Коновалець і справа його життя”. – Львів, 2001; “Євген Коновалець – творець ОУН”. – Львів, 2003 з цікавим “Переднім словом” професора Ярослава Дашкевича. П'ять проблем, поставлених в ньому відомим істориком, ще не розкриті.

У цій публікації автор робить спробу свого бачення ролі Є.Коновальця у формуванні Української Військової Організації та Організації Українських Націоналістів, розгортанні націоналістичного руху на українських землях і в середовищі української еміграції; розкрити низку маловідомих сторінок з діяльності голови УВО–ОУН на фоні національно-визвольної боротьби українців за побудову Української самостійної соборної держави.

На рубежі ХІХ–ХХ століть в Галичині найбільш авторитетною верствою серед українського загалу і найбільш національно свідо-

ним вважалося греко-католицьке духовенство. Дід і прадід Євгена Коновальця були парохами у с.Зашків, що напівдорозі між Львовом і Жовквою. Батько – директор народної школи, мати – з українсько-польської родини Венгріновських. Тут же і народився старший з трьох синів Коновальців Євген, а його дитячі та юнацькі роки були типовими для виходця з родини галицьких інтелігентів. Зашківська народна школа – Львівська Академічна гімназія – правничий факультет Львівського університету. Активна участь у товаристві "Просвіта", в політичних баталіях того часу. Відбувши однорічний вишкіл австрійської армії, з початком світової війни бере участь в боях, під час яких попав у російський полон (з квітня 1915 по вересень 1917рр.). У 1917–1919 роки боровся за незалежність України на чолі військового формування української армії, згодом потрапив у польський полон.

Отже, в свої неповні 30 років Євген Коновалець здобув великий життєвий, громадський, військовий та державотворчий досвід. Він пізнав трагедію невдач визвольної боротьби, усвідомив фатальні помилки керівників української революції, але вважав себе ще недостатньо готовим для прийняття доле-носних рішень. Його доля була тісно пов'язана з тогочасними діями національного політикуму. Можна ствердити, що погляди Є. Коновальця на розвиток подій в Україні збігалися а позицією Головного Отамана військ УНР Симона Петлюри, якого він охарактеризував так: "Серед усіх членів Директорії найбільше вибивався С.В. Петлюра – людина кристально чесна, безкорисна, великої віри й енергії". Разом з тим у полковника не було ілюзій щодо можливості продовження військових дій. Очевидно, Коновалець досить ретельно проаналізував історичні уроки втрати Україною державності, також безпосередньо вивчив поведінку ворогів – росіян і поляків.

У тих складних і трагічних для української державності умовах 6 грудня 1919 року на нараді Старшинської Ради Січових Стрільців було ухвалено розпустити Корпус СС, очолюваний Коновальцем. Частина воїнів влилася в армію Омеляновича-Павленка і здійснила І-й Зимовий похід по ворожих тилах. Інші були поляками роззброєні та інтерновані до таборів в околицях Рівного–Луцька. Після звільнення

багато українських військовиків перебралося до Чехословацької республіки. Тут заходами президента ЧСР Т.Масарика, українці отримали найбільше політичних свобод. У Празі перебувало близько 5 тис. українських емігрантів. Вони створюють низку патріотичних товариств, сюди переведений з Відня і почав діяти у 1921 р. Український Вільний Університет та інші навчальні заклади, в яких наша молодь могла отримати добротну освіту і фах.

У липні 1920 р. в Празі на останній нараді Старшинської Ради Січових Стрільців вирішено її розпустити, натомість створити Українську Військову Організацію. На Закарпатті починає діяти військово-революційна організація "Воля" як філія УВО. 31 серпня цього ж року в Празі відбувся з'їзд військовиків, в роботі якого брали участь члени створених уже на еміграції організацій. На ньому було зазначено, що "... з'їзд стоїть на становищі повної соборності і самостійності України". Учасник з'їзду Є. Коновалець стверджує, що С.Петлюрі було запропоновано відтягнути українську армію з протибільшовицького фронту в Карпати і пропустити більшовиків через Польщу в Західну Європу. Планувалося, що Антанта розіб'є їх, визволить країни Східної Європи від російського імпералізму, і нарешті позитивно вирішиться питання державності України на всіх етнічно-історичних землях [1]. Головний Отаман цей план відкинув, залишаючись вірним Варшавському договору з поляками.

На початку 20-х років в політичному середовищі західноукраїнських земель та серед української еміграції присутні три основні напрями національно-визвольної боротьби. Перший, який представляли діячі УНР, що мали надію за допомогою Польщі розбити московсько-більшовицьку окупаційну владу на Наддніпрянщині. Другий – це уряд ЗУНР та галицькі партії, які надіялися на міжнародне право і політичну чесноту демократичних держав Заходу, бачили суверенну Галицьку республіку початком відродження Української держави. Третій напрям очолили представники українських військовиків, студентства, радикально налаштованої інтелігенції, що ставили ідею державності та соборності України понад усе. Чисельні організації діячів цього напрямку об'єднувала діяльність Української Військової Організації, яка спиралася на українські

політичні партії Галичини, підтримувала зв'язки із урядами ЗУНР та УНР.

В кінці серпня 1920 р. сотники М. Матчак і Я. Чиж організують у Львові перший командний осередок УВО. За словами полковника Коновальця, діячі УВО у краю "... мали завдання залишатися активними діячами тих політичних партій, до яких вони належали, як також входить у склад керівних органів нових політичних і загальнонаціональних організацій, та не намагаючись очолювати їх – впливати зсередини на активізацію їхньої діяльності і на їх політичний напрям, згідно з постановами таємних нарад первісної організації СС-ів, ухвалених у Новій Чарторії 1919 року" [3]. У 1921 р. з еміграції до Львова повертається Є. Коновалець для того, щоб перейняти безпосереднє керівництво організацією на рідних землях. Під його особистим керівництвом завершується побудова організаційної структури УВО, закріплюється й поширюється мережа бойової сітки організації по всій Галичині. Командантом Начальної Команди УВО стає Є. Коновалець, начальником штабу – Б. Гнатевич, бойовим референтом – М. Саєвич, політичним референтом – Д. Паліїв, референт розвідки – О. Думін; члени: Я. Индишевський, Ю. Полянський, Р. Сушко, В. Кучабський, О. Коберський, О. Навроцький, М. Матчак, П. Бакович, Я. Чиж.

З часом експозитури УВО почали діяти на всіх українських землях і в місцях скупчення української еміграції. На Східну Україну були скеровані члени УВО І. Андрух і М. Опока, які ще восени 1920 р. у Києві створили Центральний Революційний Комітет. Особливо інтенсивними були контакти керівника УВО з генералом армії УНР Ю.Тютюнником напередодні II-го Зимового походу [4]. Серед його учасників було чимало членів УВО, в тому числі Ю. Отмарштайн, який був начальником штабу в армії Ю. Тютюнника і хотів перенести ідеї організації на Наддніпрянщину.

Є. Коновалець, як і вся УВО, підтримував зв'язки з обома еміграційними урядами, вважав актуальною ідею соборності українських земель та об'єднання всіх політичних сил для успішного продовження боротьби. Неодноразово робилися спроби до порозуміння обох українських урядів. Ще 1 лютого 1921 р. у Відні відбулася перша сесія Всеукраїнської

Національної Ради. На ній галичани обстоювали пріоритет боротьби проти Польщі, а наддніпрянці – проти більшовиків.[5] Невдовзі, з ініціативи Є. Петрушевича, галичани покинули цю організацію, зрештою і С.Петлюра був впевнений, що "... шлях для Української Державності стелиться через Київ, а не через Львів"[6]. В свою чергу, не всі галичани оптимістично сприймали заходи глави уряду ЗУНР щодо суверенітету Галицької держави. З цього приводу Є. Коновалець писав: "Моя особиста думка, що далеко більше є даних, що Галичина буде польською" [7].

Але незважаючи на це, УВО вирішила підтримати уряд ЗУНР у боротьбі з польським окупаційним режимом, розпочавши низку бойових акцій. Так, 25 вересня 1921 р. у Львів на відкриття Східних Торгів прибув глава Польської держави Ю. Пілсудський. Коли він з львівським воєводою К.Грабовським проїжджав в автомобілі біля міської ратуші, бойовик УВО, 21-літній С.Федак вистрілив і поранив воєводу в руку. В українській історіографії поширена легенда, яка переходить з публікації в публікацію різних авторів, про те, що С.Федак цілив у Ю.Пілсудського. Натомість історичні джерела твердять протилежне. С.Федак свідомо стріляв у представника окупаційної влади воєводу К. Грабовського, а Ю. Пілсудського поважав як колишнього революціонера – борця за свободу Польщі, також цим актом хотів показати йому, що українці не погодяться з входженням Галичини до Польської держави [8].

У 1922 р. Українська Військова Організація розгорнула в Галичині т.зв. "малу війну" з Польщею: було підірвано декілька будинків польської поліції; здійснено збройні напади на військові об'єкти, мости, залізниці; підпалено близько 2300 фільварків, скірт збіжжя і господарських будинків польських колоністів; проведений партизанський рейд 50-ма бойовиками по території Тернопільщини. Одночасно українські революційні та політичні сили бойкотували перепис населення, який хотіла здійснити польська влада на західноукраїнських землях у листопаді 1922 р. з метою фальсифікації його наслідків, щоб обґрунтувати польський характер цієї території. Бойкотували українці й призов до польського війська [9].

Черговим кроком польських властей щодо політичної анексії Західної України стала виборча кампанія до двох палат польського парламенту. Управи всіх галицьких партій і Міжпартійна Рада ухвалили бойкотувати вибори, підтримавши заклик Є.Петрушевича, який 15 серпня 1922 р. звернувся з протестом до урядів держав Антанти. В ньому говорилося: "Українське населення не візьме участі в ніяких виборах під терором польської окупації у Східній Галичині. Великі держави Антанти повинні правом суверена заборонити Польщі накидати Східній Галичині виборчу ординацію до польського сейму" [10]. УВО, в свою чергу, розповсюдило відозву, в якій заклиало: "Не брати участі у передвиборчій акції ані у виборах до польського сейму і сенату, бо український народ не признає польської влади у Східній Галичині. Не виконання цього наказу є зрадою українського народу! Смерть зрадникам!" [11]. Увісти виконали свою погрозу 15 жовтня 1922 р., коли вбили С. Твердохліба – одного з українських колабораціоністів з групи т.зв. "хліборобів", які виставили кандидатів на вибори.

Потерпівши поразку на виборах в Галичині, польська окупаційна влада провела масові арешти, під час яких було ув'язнено приблизно 15 тис. українців. Особливо переслідувано членів підпільної УВО. Восени 1922 р. Є. Коновалець переводить провід військової організації за кордон.

14 березня 1923 р. Рада Послів Антанти санкціонувала анексію Польщею Східної Галичини. Це викликало рішучий протест українських політичних кіл. Разом з тим стало очевидним, що питання української державності відкладається на невизначений термін. У цих умовах частина українського політикуму, в т.ч. Є. Петрушевич, підпали під т.зв. "зміновіховські" настрої, інспіровані радянськими спецслужбами. Проникли агенти більшовиків і в Українську Військову Організацію. Так, архівні матеріали показують добру поінформованість ГПУ про наради, які проводив Є. Коновалець у 1922 р., поширюючи дію УВО[12]. У самій УВО поділяв радяно-фільську позицію диктатора ЗУНР начальник служби розвідки О. Думін, який вже у січні 1920 р. був одним з ініціаторів створення комуністичних гуртків серед інтернованих

українських воїнів у чехословацькому таборі "Німецьке Яблонне" [13]. О. Думін використовував особисті амбіції Є.Петрушевича і налаштував його проти голови УВО [14]. Полковник Коновалець мав беззаперечний авторитет у середовищі українських політичних кіл як в краї, так і на еміграції, виступив рішуче проти контактів з Радянською Україною. Тоді заходами радянської агентури робилися спроби усунути Є. Коновальця з посади голови організації. Так, у 1923 р. після декількох нарад обов'язки Верховної Команди УВО мало виконувати військове міністерство ЗУНР, очолюване Я. Селезінкою. За даними польського командування Львівського воєнного округу, між Львовом, Кам'янець-Подільським і Харковом постійно курсували кур'єри, які налагоджували контакти між комуністами та увістами [15]. Згодом, коли О. Думіна виключили з організації, а керму в УВО знову очолив Є. Коновалець, група Є. Петрушевича створює Західноукраїнську Народно-Революційну Організацію (ЗУНРО). В її відозві до селян бачимо позитивне ставлення до Української радянської республіки [16]. У 1928 р. ЗУНРО, не отримавши підтримки серед населення Західної України, припинила свою діяльність.

Отже, у 20-х роках Євгену Коновальцю вдалося зберегти Українську Військову Організацію як необхідний збройний чинник у визвольній боротьбі українського народу. На західноукраїнських землях військова організація продовжує бойову діяльність: постійні саботажі, експропріаційні, терористичні, протестаційні акції, скеровані проти окупаційного режиму та його прислужників. Для цього все більше залучається активна студентська та шкільна молодь, яка проходить вишкіл у спортивно-патріотичних організаціях і спеціальних таборах, організованих увістами в Карпатах. Керівництво УВО старається поширити свої впливи на Східну Україну. Так, агент Є. Коновальця Копач-Ковальський стає особистим секретарем М. Скрипника [17]. УВО постійно збирає інформацію про становище українців на Наддніпрянщині. На адресу наукових установ і бібліотек УСРР висилалися націоналістичні періодичні видання. Члени військової організації виїжджають на схід для налагодження тісних контактів з мешканцями Радянської України.

Вплив УВО поширюється серед багатьох організацій української еміграції в Європі. В Берліні організація контролює пресову агенцію "Остевропейше Корреспондент" (ОЕК), редактором якої був В. Кучабський, а з 1926 р. – З. Кузеля. Є. Коновалець перебуває разом з НК УВО у Берліні, налагоджує контакти з політичними та військовими колами Німеччини, Австрії, ЧСР, Литви та інших країн, які лояльно ставилися до українців і розуміли позитивні наслідки для Європи вирішення проблеми української державності. Також офіційні кола Німеччини, Чехословацької республіки та Литви підтримували протипольські дії українців. Звідти надходила фінансова підтримка діяльності УВО, з 1927 р. у Литві починає виходити друкований орган організації „Сурма” тиражем 10 тис. примірників, який чехословацькі прикордонники пропускали на Західну Україну. Сам полковник Коновалець у 1929 р. отримав литовське громадянство. Тісні були стосунки УВО з українською еміграцією США і Канади, тут створюються споріднені товариства, які морально і матеріально підтримують військову організацію.

У 1920-х роках серед західноукраїнської молоді стає популярною націоналістична ідея. Аналізуючи причини занепаду Української держави, засуджуючи помилки своїх попередників, українські патріоти зазначали недоліки в ідеологічному і політичному вихованні українського народу. Суспільно-політичні організації, які існували перед світовою війною, не дали політично свідомого типу українця. До катастрофи довела існуюча мозаїка ідей і отаманщина. Не залишалось нічого іншого, як вести перевиховання української суспільності на засадах націоналізму. Апологетом українського націоналізму стає Д. Донцов. На пропозицію Є. Коновальця він переїхав з Відня до Львова, щоб відновити видання "Літературно-наукового вісника", що мав стати рупором націоналістичної ідеології. Перейнявшись творами Д. Донцова, які закликали до героїчного чину в ім'я буття і повнокровного життя нації, підрастаюче покоління борців за волю України створює низку націоналістичних організацій, які залучає до співпраці Українська Військова Організація. Багато членів цих організацій поповнюють ряди УВО. Тоді як керівництво УВО наблизилось до націоналізму, діячі

політичних партій Західної України відходять від активної роботи у військовій організації. Після низки політичних форумів і двох конференцій у 1929 р. на базі УВО було об'єднано всі націоналістичні сили в єдину Організацію Українських Націоналістів, провід якої очолив полковник Є. Коновалець.

ОУН з'явилася на політичній арені не випадково. Вона народилася як результат багаторічного пошуку радикальних українських політичних груп і в цьому заслуга, насамперед, діячів УВО. Д. Донцов як основний теоретик української націоналістичної ідеології підготував її теоретичну базу. Євген Коновалець втілює у практику теорію Дмитра Донцова, формуючи "сильну націоналістичну організацію", вбачаючи самовираження українського патріота через "духовний орден", яким задумувалася ОУН.

Організація Українських Націоналістів після свого Конгресу починає вести широку боротьбу за політичне здобуття симпатій української суспільності, яка досих пір була опанована іншими партіями. Керівництво ОУН почало з того, що на конференції військових старшин у Празі весною 1929 р. було вирішено провести масовий військовий вишкіл членів ОУН. Для здійснення цих планів голова ОУН з квітня по липень 1929 р. здійснює вояж до Північної Америки, щоб там створити політичну і фінансову базу для революційної акції. Під час перебування у США полковник говорив "про неминучість другої світової війни, до якої наш народ мусить бути відповідно приготований" [18]. Серед членства організації поширюється література відповідного військового спрямування. В переписці з Р. Дашкевичем у серпні 1931 р. Є. Коновалець стверджував, що на Польщу нападуть Росія і Німеччина, тоді українцям на еміграції необхідно буде творити кадри військових офіцерів, а в краю розпочати терористично-диверсійну акцію проти поляків [19]. Очевидно, що керівник ОУН реально оцінював стан справ у міжнародній політиці і зумів передбачити хід історичних подій в Європі та світі. Так, у 1937 р. він виголосив: "Війна неминуча за яких два-три роки. Німецько-італійська вісь намітила розібрати Советський Союз і якщо Гітлер не збожеволіє з його імперіалізмом Великої Німеччини, то Україна матиме автономію і своє військо" [20].

На початку 1930 р. Євген Коновалець переїжджає з Берліна в Женеvu. Це було зроблено для того, щоб постійно перебувати в центрі міжнародних політичних подій, також зняти звинувачення в тому, що нібито український націоналістичний рух інспірується Німеччиною. Звідси Провід Українських Націоналістів разом з іншими українськими політичними силами одноставно виступає на міжнародній арені в справі захисту українців під Польщею. Після консультацій з іншими політичними діячами із Західної України голова ОУН Є. Коновалець переслав західним політичним колам всеохоплюючий меморандум, в якому було поставлено низку вимог: “а) створення міжнародної комісії для проведення слідства в справі польських насильств під час т.зв. “пацифікації”; б) відшкодування для потерпілих та покарання винних; в) зміна політичного статусу українських земель під Польщею”. Ці акції завдали удару по моральному авторитетові поляків у світі. Також досить гучні протести на міжнародній арені були проведені ОУН разом з іншими політичними силами проти терору, масових репресій та голодомору, здійснюваних більшовицькою владою в УСРР.

На рубежі 20–30-х років УВО–ОУН активізує свою діяльність. Керівництво націоналістичної організації вирішило здійснити масову протестаційно-саботажну акцію проти польської окупаційної влади. Євген Коновалець про заплановані саботажі говорив: “... або мене за них благословлятимуть, або проклинатимуть” [21]. Ця акція проходила з липня по вересень 1930 року. Голова Крайової Екзекутиви УВО–ОУН Ю. Головінський доручив провести акцію молодому бойовику Р. Шухевичу. Через підпали польських фільварків та будинків колоністів вона мала за мету змобілізувати українське населення до активного опору польським зайдам, звернути увагу світової громадськості на стан справ у Західній Україні, відбити охоту польським колоністам селитися на українських землях.

На той час на західноукраїнських землях УВО і ОУН діяло паралельно. Деякі члени УВО дотримувалися позиції, що обидві організації мали б існувати окремо, з розмежованим полем діяльності, окремими формами і методами дії, тільки в самих провадах мала б бути коорди-

нація. Вони вважали, що ОУН мала б зосередити свою діяльність в політичній, ідеологічно-виховній та пропагандистській праці, яку вестиме в душі самостійництва й революційного націоналізму, а УВО мала здійснювати революційно-бойові акти. Інша концепція полягала у принципі послідовного злиття революційного руху, коли всі форми боротьби в ідеологічній, національно-політичній, пропагандистській, виховній, мілітарній та бойовій ділянках повинні проходити за одноцільним планом, одна одну скріплювати, доповнювати. Першу теорію підтримувало старе покоління увіствів, а другу – молода генерація [22]. Після кількох конференцій було вирішено, що УВО стане військово-бойовим відділом ОУН, а у 1933 році УВО повністю влилася в ОУН [23].

Незважаючи на те, що між керівниками політичних партій Західної України та керівництвом ОУН були постійні контакти, появу націоналістичної організації на західноукраїнській політичній арені не було сприйнято схвально. На початку 30-х років в західноукраїнському суспільстві широко обговорювалося питання націоналізму. Так, національний розцінювався як пасивний об'єкт, а націоналістичний як чинний суб'єкт [24]. УНДО, полемізуючи з ОУН відносно націоналізму, вважало, що націоналістами є всі українці та всі українські політичні угруповання від найправіших до найлівіших, які стоять на національному ґрунті. А діяльність оунівців ундисти вважали деструктивною та шкідливою через їхні методи боротьби: насильство, терор, саботажі [25].

У свою чергу, ОУН стверджувала, що український націоналізм – це духовно-світоглядове і суспільно-політичне змагання української нації до повного, всебічного і найвищого розвитку у всіх ділянках життя. Це – свідомо-активна, психо-суспільна дія волі нації до життя, боротьби, до влади, могутності у синтезі її творчого росту. Українська національна революція органічно впливає з духовності, характеру і волі нації та з природи світогляду українського націоналізму. Свій погляд на підготовку національної революції висловив голова ОУН Є. Коновалець, який заявив: “Національна революція то, на мою думку, поняття ширше, ніж саботажні, теро-

ристичні акти, навіть масові заворушення, чи навіть повстання. Це засоби. Національна революція як рух, який повинен в основі зробити переворот, то не тільки фактичний але й психологічний в усьому нашому народі. Націоналістичний рух мусить далі створити всю ту необхідну, на мою думку, систему, яка після проведення революції, могла б забезпечити українську державність перед небезпеками і взагалі в цю ж хвилину подати обриси тієї держави"[27].

Виконуючи волю свого керівника, провідний актив ОУН на Західноукраїнських землях втілює в життя теорію перманентної революції. Апогей діяльності КЕ ОУН на Західноукраїнських землях припав на першу половину 30-х років, коли її очолив 24-літній студент Львівської політехніки Степан Бандера. На цей пост його поставив Євген Коновалець. Загострення боротьби та її розмах налякали окупантів українських земель. Не без допомоги спецслужб інших країн полякам вдалося заарештувати керівників Крайової Ензекутиви ОУН. На Варшавському процесі 1936 року молодих українських націоналістів обвинувачували в тероризмі – "не вміють цінити чуже життя". На цей закид керівник ОУН на Західноукраїнських землях С. Бандера відповів: „Ми вміємо цінити життя своє та іншим, але наша ідея вартує, щоб посвятити мільйони жертв для її реалізації. Міра нашої ідеї – це віддати своє життя та інших їй" [28]. Влада намагалася організувати судовий процес так, щоб показати українських націоналістів жалюгідними злочинцями. Але С. Бандера із соратниками перетворили його в пропаганду національної ідеї, ставлячи українську проблему перед світом.

Польський уряд, в свою чергу, вживав енергійних заходів, щоб голова ОУН був висланий із Швейцарії як "небезпечний терорист". Існував зв'язок Москви і Варшави у справі здійснення наклепів через пресу проти особи Є. Коновальця. Більшовицькі агенти Норманн, Стренн і Плянк готували в Женеві замах на життя полковника, але це розкрила швейцарська поліція, і терористи були засуджені. Сфабрикована ворогами антиукраїнська кампанія призвела до вимушеного виїзду Є. Коновальця у середині 30-х рр. з Женеві до Риму.

У зв'язку з цими подіями полковник відкидав звинувачення в міжнародному тероризмі: "... я мушу дати пояснення, що український визвольний рух в основі не терористичний. Його завдання – в першу чергу підготувати український загаль до того, щоб у випадку якихось міжнародних комплікацій українська нація була зріла до тих подій та щоб при розвитку тих подій була вона підготована до створення своєї держави..." [29]. Викриваючи ворожі інтриги, голова ОУН наголошував: "Мені тепер йдеться про те, щоб ворогам і противникам показати, що не зважаючи на їх інтриги, ми маємо такі сильні моральні основи, що з ними їм боротися не легко" [29].

Слід також зазначити, що революційна діяльність націоналістичного підпілля безпосередньо впливала на взаємовідносини з українською т. зв. "легальною опозицією". Цей процес влучно охарактеризував Є. Коновалець: "Вони всі (наші партії) хочуть спокою і мирного співжиття, і те їх дратує, що хтось їм той спокій заколючує і змушує їх придумуватися над тим, що вони роблять" [30]. І тут же він уточнював: "Діяльність легальних партій великою мірою уможливорює працю підпілля" [31]. Тобто проходив взаємний процес доповнення та об'єктивної підтримки двох політичних ліній Західної України, який сприяв залученню якнайширших народних мас до активної суспільно-політичної та громадської діяльності.

Як уже зазначалося вище, Євген Коновалець користувався повагою серед українського загалу. Чільний бойовик УВО З. Книш залишив спогади про це: "... стояла передо мною людина спокійна, що нічим особливим не відрізнялася від других, любила пожартувати й посміятися. Правда авторитет у нього був велетенський: ніхто не важився перебивати йому мови, всі зверталися до нього шанобливо: "пане полковнику", або – "пане Голово Проводу". Ні разу не видав він рішення в часі нарад. Пильно прислухався думці кожного, часом ставив запити, часом пустив коротку завагу, потім говорив з людьми окремо і рішав поза нарадами. Не завважив я теж, щоб він допускав до якогось голосування: кожен мав право свою думку висказати, кожного радо вислухав, але рішення належало тільки до нього" [32].

Ще на початку 30-х років голова ОУН зауважив дві тенденції в розвитку організації: еміграційно-політичну і крайову-бойову. З часом вони починають вступати між собою у протиріччя, відбувається розходження ПУН і КЕ ОУН на Західноукраїнських землях. Еміграційні політики бажають повністю підкорити собі діяльність крайовиків, обмежити їхню бойову діяльність, на що Коновалець відповів, що виключати взагалі терор з діяльності ОУН може тільки Конгрес Організації Українських Націоналістів [33]. Своє бачення проблеми розходжень в організації полковник висловив так: "На Західних Землях той рух виявляв більш радикальні тенденції, ніж це декому з нас бажане. Не виключене, що ми вже в недалекому часі опинимося супроти того руху в ролі батьків, без вирішального впливу на його дальший розвій. З того ми мусимо, як ті, що себе вважаємо Проводом – точно здати собі справу, коли одного дня можемо опинитися в досить неприємному становищі. Молодечий націоналістичний рух на Західних Землях нас не толерує, я певний, однак, що з його скріпленням і внутрішнім оформленням він, коли ми намагатимемось знайти спільну мову, витворить свій власний провід... Не виключене, що з бігом часу ми опинимося в ролі УНР, себто станемо центром, що об'єднує соборницьку еміграцію без зв'язку і впливу на події на українських землях... Людям із назкрізь еміграційною психікою, що живуть уже 10 років у нормальних умовах культурних європейських держав, важко стояти на чолі революційного руху..." [34]. Очевидно, що голова ОУН був прихильним до крайовиків.

У результаті Є. Коновалець до ПУН викликає з краю свіжі сили, а деяких давніх членів Проводу, які себе дискредитували, відсторонив від праці в організації. Тоді члени ПУН О. Сенік, Р. Сушко та ін. "протиставилися авторитету Коновальця, створивши щось в роді Директорії"[35].

Розширення впливу ОУН особливо непокоїло більшовицьку владу. Радянська розвідка засилає в українську націоналістичну організацію відразу декількох своїх агентів, які зуміли втертися в довіру до керівництва ОУН. Добре розібравшись в діяльності та у взаємовідносинах членства організації, більшовицька агентура вирішила завдати удару по Проводу

ОУН, ліквідувавши полковника Є. Коновальця, щоб цим самим обезголовити націоналістів. Наказ давав сам Й. Сталін, обґрунтувавши це так: "Наша мета – обезголовити рух українського фашизму напередодні війни і змусити цих бандитів знищувати один одного в боротьбі за владу"[36]. Вбивство здійснив в Роттердамі більшовицький агент П. Судоплатов. Впливова газета „Діло” з цього приводу писала: "Атентат на Євгена Коновальця свідчить про величезну актуальність воєнного конфлікту та про панічний страх перед ний у совітській верхівці" [37]. З приводу трагічної загибелі полковника Коновальця Провід ОУН повідомляв членів організації та українську громадськість: „Москва знала кого вбити, Москва розуміла, що Є. Коновалець – це Україна, а Україна – це Є. Коновалець. Але помиляється ворог, коли думає, що вбив ідею, вбиваючи її найбільшого поборника" [38].

Подальші бурхливі історичні події в Європі та світі, а також розкол в ОУН не дали змоги націоналістам провести ретельне слідство в справі загибелі провідника і помститися вбивцям. Але продовження національно-визвольної боротьби українців в роки Другої світової війни і в повоєнний час було можливим завдяки тим фундаментальним засадам, які виробили Є. Коновалець із одностумцями у міжвоєнний період. Правильно відчувши дух епохи, зробивши належні висновки із попередніх невдач Визвольних змагань 1917–1921 рр., голова УВО–ОУН передбачив подальшу долю українства. Адже в цих умовах, під його керівництвом, діяльність націоналістів була досить реалістичною і перспективною. Постійно перебуваючи під пресом напруженої боротьби за втілення української національної ідеї, полковник не зумів зберегти власне життя від наглої смерті. Його доля подібна до славного попередника – С. Петлюри і натхненного послідовника – С. Бандери. Імена всіх трьох назавжди ввійшли у нашу історію як борців, сильних духом, безкомпромісних в переконаннях, відповідальних перед Богом і Україною за долю нації в трагічні часи її буття. Їх боротьба покликала до дії маси українських патріотів, які в другій половині ХХ століття не дали згаснути національному рухові за відновлення незалежної Української держави. І нині єдина

політична сила – націоналістична організація, яка існує вже три чверті століття, успішно бере участь в утвердженні та розбудові України як потенційно потужної європейської держави. У цьому бачимо заслугу славного Провідника, який назавжди залишиться в історичній пам'яті народу.

1. Коновалець Є. Причинки до історії української революції // Київ. – 1991. – №11. – С. 107. 2. Кардаш Д. (Ольжич О.) Український націоналізм. – Прага. – 1940. – С.4. 3. Листи Євгена Коновальця з Відня на Україну в першій половині 1921 року // Євген Коновалець та його доба. – Мюнхен, 1974. – С.239. 4. Советская Украина и Польша // Сборник документов и исторических материалов. – Харьков, 1921, – С.100 – 102. 5. Перша сесія Всеукраїнської Національної Ради. Промови представників Західної України. – Львів – Відень 1921. – С.3. 6. Петлюра С. Лист до Гуменюк // Петлюра С. Статті. – К., 1993. – С.33. 7. Листи Євгена Коновальця з Відня на Україну... – С.254. 8. Громадський Голос. – 1922. – 25 листопада. Центральний державний історичний архів / ЦДІА / України м. Львів, ф. 205, оп. 1, спр. 889, арк. 7. Центральний державний архів громадських об'єднань (ЦДАГО) України, ф.1, оп.20, спр. 1016, арк. 49 – 51. 9. Державний архів Львівської області (ДАЛО), ф.243, оп.1, спр. 246, арк.44. ф.1, оп.52, спр.27 арк. 1 – 4, 5, 13. 10. Українська суспільно-політична думка в ХХ ст. – Т.2. – Нью – Йорк, 1983. – С.28 – 29. 11. ЦДІА України, м.Львів, ф.371, оп. 1, спр.52, арк. 68. 12. ЦДАГО України, ф.1, оп.20, спр. 1016, арк.11. 13. ЦДІА України, м. Львів, ф.205, оп.1, спр.913, арк.2 – 4. 14. ЦДАГО України ф.6, оп.1, спр.416, арк.1. 15. ДАЛО, ф.5001, оп.1, спр.12, арк.95. 16. Цит. за Задорецький П. Фрагмент з діяльності полк. Є.Коновальця, за

часів його поїздки по Америці // Євген Коновалець та його доба... – С.836. 17. ДАЛО, ф.121, оп.3, спр. 1020, арк.17. 18. Цит. за Бачина-Бачинський Є. Євген Коновалець у Женеві. Витяг із щоденника / / Євген Коновалець та його доба... – С.745. 19. Цит. за Андрієвський Д. Обставини 30 – х років і Провід Українських Націоналістів // Євген Коновалець та його доба... – С.655. 20. Центральний державний архів вищих органів влади і управління (ЦДАВОВ) України, ф.3833, оп.2, спр. 27, арк.2 – 3. 21. Бандера С. Командир-провідник. // Перспективи української революції. – Мюнхен, 1978. – С.294. 22. Діло. – 1930. – 29 липня. 23. ЦДІА України, м.Львів ф.309, оп.1, спр. 2042, арк.26 – 27. 24. Там само, ф.371, оп.1, спр.109, арк.24. Юнак – 1933. – Січень. 25. Цит. за Онацький Є. У вічному місті. Записки українського журналіста. Роки 1931 – 1932. – Торонто, 1981. – С.423. 26. ЦДІА України, м.Львів, ф.371, оп.1, спр.76, арк.12. 27. Цит. за Кордюк Б. Євген Коновалець – військовий і політичний організатор // Євген Коновалець та його доба. – С. 962. 28. Онацький Є. Євген Коновалець і ПУН перед проблемою розбудови ОУН в Україні // Євген Коновалець та його доба... – С.688. 29. Врецьона Є. Мої зустрічі з полковником. // Євген Коновалець та його доба... – С.479. 30. Книш З. Дрижить підземний гук / Спогади з 1930 і 1931 років у Галичині. – Вінніпег, 1953. – С.119. 31. Онацький Є. У вічному місті... – С.392. 32. Там само. – С.393 – 394. 33. ЦДІА України, м.Львів, ф.309, оп.1, спр. 2044, арк. 202. 34. Судоплатов П. Спецоперації. Лубянка и Кремль. 1930 – 1950 годы. – М., 1998. – С.39. 35. Діло. – 1938. – 31 травня. 36. Гулик І. Євген Коновалець: за Україну, за її волю... // За вільну Україну. – 1992. – 14 червня.